

KÖZÖSSÉGI RÉSZVÉTEL, KÖZÉLETI RÉSZVÉTEL, POLITIKAI ORIENTÁCIÓ

Megismételt ügyvéd-kutatásunk vizsgálat alá vont feltételezése az ügyvédi professzió alapuló középosztályi társadalmi pozíció esélyére vonatkozott. Abból indultunk ki, hogy az ügyvédi hivatás rendszerváltás utáni relatíve jobb munkaerő piaci helyzete, magasabb presztízse, az életvitelben és fogyasztásban megmutatkozó jegyei egy kedvező és a társadalom többsége számára vágyott társadalmi pozíciót jeleznek, mindemellett az ügyvédi hivatás fokozódó mértékű polarizálódását feltételeztük újabb fejleményként (Utasi 2016).

A középosztályosodás felé mutató tendenciák kutatása a rendszerváltás utáni magyar szociológia érdeklődésének fókuszában voltak, a poszt-szocialista átalakulás során konszolidálódó újabb társadalmi rend irányát előre vetítő, politikai tétként is megfogalmazott probléma, hogy a nyugati társadalomfejlődési minta, a széles középosztályok által legitimált demokratikus rezsimék útjára lépünk-e. A középosztályok szerepére vonatkozó meta-teoretikus elképzelés szerint ugyanis a középső helyzet a szélsőségektől mentes, stabil és fenntartható társadalom letéteményese, bár ezen elképzelés igencsak kérdéses (Lengyel- Róbert 2000).

A középosztályok elméleti leírásai döntően a klasszikus osztálydefiníciókhoz, a marxi és weberi osztály-elméletekhez kapcsolódtak (Feleký 1996). A marxi osztályelméletben a tulajdon (Dahrendorf 2004), míg a weberi osztálydefinícióban egy további tényező, a piaci helyzet pozitív privilégiuma (Weber 1987: 303-308) is meghatározó tényezője az osztálystruktúrának. A középosztály fogalma, mint gyűjtőfogalom, a tulajdon és piaci helyzet alapján köztes helyzetben lévő csoportok meghatározására alkalmas. Wright ismert osztálymodellében a középosztály ellentmondásos

helyzetében ragadható meg, termelésre alkalmas kistulajdonuk, illetve a termelési folyamatban megszerzett autoritásuk és értékes szaktudásuk révén nem egyértelműen kizsákmányolt, és nem egyértelműen kizsákmányoló pozíciót foglalnak el a társadalmi viszonyok összességében (Wright 2000:1-34). Wright osztályelmélete jól mutatja, hogy az ellentmondásos helyzet tétje egyenesen a fő társadalmi konfliktusokban való helyezkedés problémája. A neo-weberiánus, életesélyek alakulására koncentráló középosztály-elképzelések hasonló jellemzőket emelnek ki és végső soron szintén az érdekviszonyok és cselekvési lehetőségek törésvonalait próbálják megragadni, melyek a társadalmi cselekvés főbb irányait szabják meg (Breen 2005), a középosztályok ellentmondásos helyzetük mellett változatos életesélyek és érdekviszonyok jellemezte, heterogén csoportok. A középosztályok politikai orientációja, az elitfrakciók által kínált politikai programjai és a társadalom különböző csoportjai felől kiinduló érdekartikulációk, társadalmi mozgalmak között, alapvető szociológiai probléma.

KÖZÉPOSZTÁLYI RÉTEGEK POLITIKAI ORIENTÁCIÓJA: POLITIKAI PROGRAMOK ÉS TÁRSADALMI MOZGALMAK

Az ügyvédek középosztályi foglalkozási csoportként definiálásával az osztályelemzésen alapuló cselekvésmagyarázathoz nem juthatunk, a kérdésünk kevésbé ambiciózus, csupán az ügyvédi professzióhoz kapcsolódó cselekvési kapacitások és az ezeken alapuló életformák, attitűdök és identitások differenciáltságára vagyunk kíváncsiak, vagyis azokra az alapvető cselekvési orientációkra, melyek empirikusan kimutathatóak. A középosztályra vonatkozó elméleti fejtegetések annyiban szükségesek, amennyiben ezen nagyobb vonalakban megragadható orientációkból következő cselekvési pályákról teszünk feltételezéseket.

A téma kapcsán néhány szót kell szólni azokról a politikai folyamatokról, melyek egy középosztályi (foglalkozási) csoport differenciált politikai orientációinak kontextusát jelentik. Pontosabban szükséges fogalmat alkotnunk arról, hogy melyek a magyar társadalomban a középosztályi csoportok számára nyitott cselekvési pályák az érdekérvényesítés tekintetében, mik lehetnek az orientációk kifizetési irányai. Dolgozatunkban ezt a kérdést nagyban leegyszerűsítve két, a középosztályi pozícióhoz mindenképpen kötődő dimenziót különböztetünk meg, egyrészt az elit által kínált, legitimációt igénylő politikai programok dimenzióját, másrészt a különféle, a nyílt osztálykonfliktusok helyett megjelenő politikai elégedetlenséget kifejező társadalmi mozgalmak dimenzióját. Vagyis azt feltételezzük, hogy mind érdekviszonyaik, mind cselekvési kapacitásaik, társadalmi súlyuk miatt fontos kérdés, hogy a középosztályi csoportok az elitfrakciók között és a társadalmi érdekek artikulációjában hogyan választanak.

A II. világháború utáni kapitalizmus alakulásának fejleményeiről szóló számos elképzelés közös pontja az osztálypolitika, a nyílt osztálykonfliktus, összességében az osztály, mint kollektív cselekvő szerepének elhalványulása

(Beck 2004). Mindemellett a korszak nyugati társadalmában tapasztaltak, a szélesedő, majd az utóbbi évtizedekben zsugorodni látszó középosztályok (Pressman 2009), az újabb politikai mozgalmak középosztályi bázisa (Buechler 1995), és a demokratikus részvétel trendje mutatja, hogy a társadalmi konfliktusok átalakulása vagy újrafogalmazása során az osztályhelyzet magyarázó ereje nem elhanyagolható, az új társadalmi mozgalmakban és a demokratikus akaratképzésben a középosztályi csoportok főszereplők lehetnek. A politikai mozgáster megragadására alkalmas fogalom a poszt-szocialista átalakulással egyértelműen a liberális demokrácia lett, ami tulajdonképpen a képviselői demokrácia alapintézményeit és az állampolgári preferenciák kifejezésének lehetőségét és az ezt szolgáló intézményeket jelenti. Az éltek által kínált politikai programokkal kapcsolatos politikai orientációk így a választási részvételt és a többé-kevésbé érvényes képviselői demokráciával kapcsolatos tradíciók identitást meghatározó elemeit jelentik. A politikai orientációk másik mozgásterét pedig az állampolgári társulásokban való részvétel jelenti, ami társadalmi mozgalmak formájában a politikai nyilvánosság szereplőivé válhatnak.

A politikai mozgások értelmezésének egyik számba vehető típusa, döntően a nyugati társadalmak figyelembe vételével, a liberális demokrácia nehézségeiről és válságáról számol be. Habermas a gazdasági rendszer szabályozásába mindinkább beavatkozni kényszerülő állam *adminisztratív racionalitásának zavarait*, az ennek nyomán állandósuló legitimitációs *szükségletét* emeli ki, amit a formális demokrácia intézményeinek fenntartása mellett a fogyasztásra, foglalkoztatásra vonatkozó állampolgári igények programszerű biztosítása kezel, és többnyire az egyéni életútban felkínált sikerkritériumok teljesülése (karrier, egzisztenciális gyarapodás, stb.) motivál (Habermas 1994). A liberális demokráciák a jelenlegi gazdasági válság kezdete óta úgy tűnik, hogy az inherens adminisztratív ellentmondások feloldásának és legitimitációs-szerzésnek egyre kevésbé tesznek eleget, a zavarok kezelése valójában demokrácia-deficitet eredményez, habár mind az állampolgári preferenciák aggregálása, mind a preferenciák kialakítása nehézségekbe ütközik, mindazonáltal innovatív részvételi megoldásokkal lehetségesnek látszik (Offe 2011).

A kelet-európai poszt-szocialista országok esetében a liberális demok-

rácia működési nehézségeivel még inkább számolni kell, a jelenlegi tendenciák értékelése alapján a politikai stabilitás érdekében az állampolgári részvételt minimalizáló, autoriter rezsimek konszolidálódása a valószínű forgatókönyv (Szelényi-Csillag 2015). A politikai mozgásteret másik, a nemzetközi politikai és gazdasági viszonyokat feldolgozó, értelmezési módja a különböző helyi elitfrakciók által vezérelt felzárkózási programok szerepét emeli ki (Éber- Gagyi-Gerőcs-Jelinek-Pinkasz 2014). A domináns centrum országokkal ellentétben a kedvezőtlenebb nemzetközi munkamegosztási pozícióban található fél-perifériás országok politikáját a kedvezőtlen helyzetből fakadó hátrányok leküzdése határozza meg (adósságcsökkentés, export-többlet, működő-tőke beáramlás), eközben fokozottabb elosztási egyenlőtlenségeket tart fenn (Arrighi 2014) a felső osztály és a középosztályok egyes csoportjai javára. A fél-perifériás pozícióból a középosztályi politikai orientációkat tekintve egy még erősebb polarizáció mentén (Szívós 2014; Kolosi, T.- Pösch, K. 2014), döntően felfelé mutató érdekközösség és a középosztályi csoportokon belüli és köztük lévő megosztottság valószínűsíthető. A politikai mozgástér alakulásában pedig a demokratikus akaratképzés lehetőségeinek folyamatos szűkülésével lehet számolni.

POLITIKAI ORIENTÁCIÓK: KÖZÖSSÉGI RÉSZVÉTEL ÉS DEMOKRATIKUS PARTICIPÁCIÓ

A liberális demokráciákban az állampolgárok három csatornán keresztül vehetnek részt a politikai folyamatban, *választásokon* való részvétellel, állampolgári társulásokhoz, pártokhoz és vitákhoz való *csatlakozással*, illetve idejük, szakértelmük és pénzük *felajánlásával*, ezek a részvételi módok pedig elsősorban a középosztályi életfeltételekkel együtt jelentkeznek (Offe 2011). Korábbi kutatásunkban hasonló kérdést fogalmaztuk meg és vizsgáltuk a magyar társadalom közösségi és közéleti gyakorlatának tükrében (Utasi 2013). Feltételezésünk szerint a közéletben való részvétel igényét és gyakorlatát a személyes, interakción alapuló és identitást nyújtó közösségekben való részvétel igénye és gyakorlata teremti meg, mindennek pedig az életfeltételekben megvalósuló korlátai/lehetőségei vannak. Az adataink arra utaltak, hogy „a társadalmi participációra, közösségi-közéleti viszonyokat alakító aktivitásra folyamatosan csak a társadalom felső ötöde képes” (Utasi 2013: 125), e legnagyobb részvételi aktivitással rendelkezők között kimagasló arányban vannak a jó vagyoni helyzetben lévők, és a magasabb iskolai végzettséggel rendelkezők (Utasi 2013: 123-131). Jelenlegi témánk szempontjából különösen releváns, hogy a magasabb szintű társadalmi participációt mutatók körében rendre magasabb volt a magukat hivatásuk szerint identifikálóak aránya (Utasi 2013: 126), vagyis feltételezhetjük, hogy a közösségi és közéleti részvétel gyakorlata a legfeljebb a középosztályok szintjéig terjedt el, köztük nagy valószínűséggel a professzionális, újközéposztályi csoportok körében jelentkezik.

A közösségi részvétel, túl a közéletre szocializáló és közéleti igényt megteremtő szerepén, a kollektív cselekvés értelmi alapjainak megteremtésében is szerepet játszik. A közéleti részvételnél általánosabb kollektív cselekvés fogalom arra a folyamatra utal, mely során az interakciós viszonyokban megvalósuló konfliktus-felismerés és érdekartikuláció alapján immár

közös célok mentén szervezett közös cselekvés megvalósul. A kollektív cselekvés, illetve társadalmi mozgalmak kialakulásában mind a közös értelmezések diszkurzív és értelmezési kereteinek megteremtésében (Benford-Snow 2000), mind az erőforrásokat mobilizáló struktúrák (McAdam-McCarthy-Zald 1996) szempontjából lényeges a közösségi kapcsolatok aktuális hálózata. Jelenlegi témánk szempontjából ebből a kérdéskörből röviden annyit szükséges kiemelni, hogy a vizsgált középosztályi pozícióhoz tartozók mennyire heterogén és széleskörű közösségi, társas kapcsolatokkal rendelkeznek, ami a társadalmi mozgalmak kialakulása és mobilizációja felé mutató politikai orientációt meghatározó tényezőként értelmezhető. Fentebb idézett korábbi kutatásunkban azt tapasztaltuk, hogy magántársasági közösségek, informális baráti kapcsolatok esetében jelentős mértékű homofília mutatkozik, vagyis a közösségi kapcsolatainkban a hozzánk hasonló státuszúakhoz orientálódunk, a magántársasági kapcsolatokban működő szolidaritás is akkor működőképesebb, ha a társaság tagjai több erőforrással (átlagosnál magasabb vagyonnal) rendelkeznek és hasonló státuszúak (Utasi 2013: 64-87).

AZ ÜGYVÉDEK KÖZÖSSÉGI ÉS KÖZÉLETI RÉSZVÉTELE, POLITIKAI ORIENTÁCIÓI

A hivatáshoz kötődő konfliktusok

Az első kérdés, amit vizsgáltunk, arra vonatkozik, melyek azok a felismert és megfogalmazott konfliktus-források, amelyek speciálisan az ügyvédi hivatás gyakorlásához kötődnek, amelyekkel az ügyvédek a munkájuk során szembesülnek érintettként vagy az ügyfelek képviselőiként. A hivatásgyakorlással kapcsolatban megfogalmazott nehézségek (1. táblázat) egyrészt az ügyvédi szakma jogi mezőbe tagolódásából adódnak, pontosabban a jog-gyakorló és ügyfelek felé szolgáltatói jellegű munkamegosztási szerepből. Az ügyvédek ugyanis a laikus-ügyfél problémák jogi terminusokra fordításán dolgoznak, így a társadalmi konfliktusokat reprezentáló individuális problémákkal „kezdeti” állapotukban találkoznak, illetve a hozzájuk forduló jogi aspirációinak bátorítását vagy lecsendesítését végzik (lásd: Császár 2016). Másrészt a jog liberális demokráciákban betöltött alapvető szerepéből kifolyólag, a jogalkotással és joggyakorlással kapcsolatos racionalitás-problémák és igazságosság-problémák a jogtudók számára a közállapotokat meghatározó közéleti problémákként jelenhetnek meg.

1. táblázat: Az ügyvédi hivatás nehézségei említések gyakorisága alapján
(N=1076)

Kérdés: Mi nehezíti, mi akadályozza leginkább Önt hivatása elvégzésében?	%	Jelölte
jogszabályi környezet (ellentmondásos, nehezen értelmezhető, gyorsan változó, „salátatörvények”)	19,4	209
jogalkotás működése (gyors, alacsony színvonalú, nehezen követhető)	6,6	71
vállalkozás terhei (adóterhek, magas működési költségek)	2,8	30
bürokrácia (hivatalok szakmai színvonala, bürokrácia kiterjedtsége, hivatali ügyintézés nehézkessége)	14,0	151
adminisztráció (a munkához kötődő adminisztratív feladatok sokasága)	6,9	75
igazságszolgáltatás és bíróságok (kiszámíthatatlan vagy részrehajló gyakorlat, lassúság)	7,3	78
munkaterhelés (időhiány, alkalmazottak hiánya)	7,9	85
fizetőképes kereslet (szegényedő ügyfelek, rossz általános gazdasági helyzet)	9,2	99
ügyfelek (elvárásaik és igényeik, ügyvéd munkájához és az ügyhöz való hozzáállásuk)	3,5	38
konkurencia (nagy ügyvédi kínálat, csökkenő árak, szakmai standardok eltűnése)	4,4	47

Kérdőívünkben arra kértük a megkérdezett ügyvédek, hogy pár mondatban saját szavaikkal számoljanak be a munkájukban legjelentősebb nehézségekről, a leggyakrabban említett problémákat a válaszok tartalmi-fogalmi összefoglalásával és a leggyakoribb konnotációikkal a fenti táb-

lázat mutatja¹. A leggyakrabban említett probléma a jogszabályi környezet, másik megfogalmazásában a jogalkotás jellegére vonatkozik. A megkérdőzött ügyvédek jelentős részét akadályozza a joganyag gyors, megfelelő szakmai előkészítést nélkülöző, sok esetben a jogbiztonságot veszélyeztető változása. Az említett probléma a jogalkotás és jogalkotók iránti elégedetlenség formájában is megnyilvánul, a problémát absztraktabb módon megfogalmazva, az adminisztratív rendszer teljesítményével szembeni elégedetlenség mutatkozik az ügyvédek körében, ezt a hatósági és hivatali bürokrácia működésével és az igazságszolgáltatás működésével kapcsolatos problémák gyakori említése egészíti ki. Ezeket a válaszokat részint értelmezhetjük úgy, mint a jogi mező munkamegosztási pozíciói közötti, tehát a jogi mezőn belül maradó konfliktust, ami az munka során interakcióba kerülő szakmai szerepek közti konfliktus formájában marad. Másrészt az adminisztratív racionalitás (Habermas 1994) zavarait szociológiai szempontból leírhatjuk egy ciklikus, a domináns magánérdekek összeegyeztetésének feszültségeit hordozó jelenségnek, az adminisztratív teljesítmények növekvő zavarai egyrészt kritikus osztályadalmi folyamatokat mutatnak, másrészt nagyobb fokú legitimitás-szükségletet eredményeznek. A nyitva maradó kérdés tehát az, hogy ezeknek, az ügyvédi munkában minden kétséget kizáróan érzékelhető adminisztratív zavaroknak a politikai tematizálásában hogyan működik közre az ügyvédi hivatáscsoport. Fontos kiemelni, hogy a kérdésünk alapján a jogalkotással kapcsolatos elégedetlenség a hivatásgyakorlással kapcsolatos, így erről érvényes következtetéseket nem vonhatunk le. Elméleti megfontolásként a kérdéshez hozzá tehető, hogy az adminisztrációs rendszer bizonytalanságai alapvetően nem csökkentik a jogi szolgáltatások iránti igényt, épp ellenkezőleg, a hivatáscsoport egészét érintő kihívások épp ezért nem származnak a jogalkotással és adminisztrációval kapcsolatos zavarokból, jelentősebbek viszont az ügyfél-csoportok és képviselőik által reprezentált, nyilvánosság elé kerülő kérdések.

1 A hiányzó válaszok mellett az egyes válaszok változó hossza, gazdagsága vagy tömörsége és nehéz értelmezhetősége miatt a nyitott kérdésből az újrakódolással sem lehetett érvényes, a gyakoriságon túl elemelhető változót létrehozni.

Közösségi kapcsolatok és erőforrások

Az ügyvédek kapcsolathálózati sajátosságainak, illetve a materiális és kapcsolati erőforrásaik közötti összefüggések részletes elemzése kötetünk egy másik tanulmányának a témája (Csizmadia 2016), így itt csupán néhány a közösségi praxis és közéleti aktivitás összefüggése szempontjából fontos összefüggésre hívjuk fel a figyelmet.

2. táblázat: Társasági élet formái

Kérdés: Milyen gyakran jár Ön...?	szinte soha (=1)	ritkábban	évente többször	havonként	rendszeresen (=5)
kirándulni	3,5%	17,8%	37,9%	13,7%	27,1%
étterembe családdal/rokonokkal	3,8%	16,7%	35,2%	19,7%	24,6%
étterembe barátokkal/ismerősökkel	5,4%	20,9%	31,6%	19,2%	22,9%
étterembe munka/üzletitársakkal	19,7%	27,8%	21,5%	12,9%	18,2%
szórakozóhelyre	27,1%	30,1%	21,9%	12,5%	8,5%
otthoni összefüggésekre rokonokkal	3,2%	10,6%	36,4%	21,0%	28,9%
otthoni összefüggésekre barátokkal/ismerősökkel	4,3%	14,6%	38,0%	20,7%	22,4%
otthoni összefüggésekre munka/üzletitársakkal	51,1%	24,7%	15,5%	4,5%	4,2%

A különböző társasági kapcsolatok és találkozási formák gyakoriságát vizsgálva azt láthatjuk, hogy a válaszolók nagyobb aránya aktív, a családi és rokoni körön túl terjedő társasági életet él (2. táblázat), a válaszolók csupán 4,8%-a nem számolt be a családi körön túl terjedő társasági életéről, viszont 89%-uk legalább évi több alkalommal vesz részt családi körön kívüli

társasági eseményen. A válaszok megoszlása ugyanakkor mutatja, hogy a társasági élet intenzitásában jelentős eltérések tapasztalhatóak. A táblázatban szereplő kérdések felhasználásával összetett változót készítettünk, ami a felnőttkori társasági aktivitás mértékét reprezentálja.

3. táblázat: Pearsons-féle korrelációs együtthatók
(„*” szignifikáns kapcsolat $p=0,05$ szignifikancia-szint mellett)

Korrelációs kapcsolat a társasági aktivitás intenzitásával	
társasági aktivitás a gyermekkori családban ²	R= 0,511*
társadalmi osztályhelyzet a 14 éves kori családnál (önbesorolás)	R= 0,247*
jövedelmi ötöd	R= 0,324*
életkor	R= -0,395*

A felnőttkori társasági aktivitás, életkorral, jövedelmi ötödökbe történő önbesorolással, illetve a gyermekkori család társasági aktivitásával és osztályhelyzetével fennálló lineáris korrelációs kapcsolatokat³ vizsgálva minden esetben szignifikáns összefüggés található. A legerősebb kapcsolat a gyermekkori család társasági aktivitásával mutatkozott, tehát feltehetően a szocializációs minták szerepe jelentős⁴. Az életkor szintén erős, fordított lineáris kapcsolatot mutat a társasági élet intenzitásával, magasabb életkor alacsonyabb intenzitással jár együtt. A jobb jövedelmi helyzet nagyobb mértékű társasági aktivitással jár együtt, vagyis a materiális javakkal való ellátottság még az ügyvédek körében is nagymértékben képes magyarázni a társasági élet intenzitásának különbségeit.

2 A felnőttkori társasági aktivitáshoz hasonlóan lineáris összegzéssel készített skála a gyermekkori család társasági aktivitását mérő azonos kérdésekből, soha-, néha-, rendszeresen-válaszkategóriákkal. Az összegzett változó min=8; max=24.

3 Az ordinális mérési-szintű változóinkat (jövedelmi ötödbe és társadalmi osztályba sorolás) a lineáris kapcsolat vizsgálata érdekében magas mérési szintűnek tekintettük jelen esetben.

4 A gyermekkori társasági aktivitás szignifikáns és erős korrelációs kapcsolatot (R= 0,46) mutatott a gyermekkori család osztályhelyzete hatásának kontrollálása mellett is.

Formalizált közösségek

Az informális, társasági kapcsolatok, családi/rokonok körön belül és kívül, intenzitásukkal jól jelzik, hogy a társadalom tagjai az alapvető kapcsolati szükségleteik kielégítésében milyen lehetőségekkel rendelkeznek. A közösségi élettel kapcsolatos igényszinteket, melyeket a családi körtől kiindulva, egyre tágabb, a formális szervezeti tagságokig terjedő csoport-hovatartozások jelentenek, életmódbeli és fogyasztásbeli igényszinteket is tükröznek. Egy középosztályi hivatáscsoportban a szabadidős társaságokban való részvétel gyakoriságát az átlagosnál magasabbnak becsülhetjük. A mintánkban szereplő ügyvédek 27,9%-a tagja valamilyen szabadidős egyesületnek, társaságnak, ez az előfordulási arány ugyan lényegesen magasabb a társadalom egészére vonatkozó gyakoriságnál (Vincze 2011), de a megkérdezett ügyvédek többségére nem jellemző a szabadidő eltöltésének formalizált közösségi módja.

4. táblázat: Szabadidős formális közösségbeli tagság

Kérdés: Tagja-e valamilyen szabadidős egyesületnek, társaságnak, klubnak (pl. vadász, horgász)?		
nem	772	71,7%
igen	299	27,8%
összes	1076	100,0

5. táblázat: Vallási formális közösségbeli tagság és valláshoz tartozás

Kérdés: Tagja-e vallási szervezetnek, egyesületnek?		
nem	832	77,3%
igen	224	20,8%
összes	1076	100,0%
Kérdés: Ön saját vélekedése szerint tartozik-e valamelyik egyházhoz?		
nem	433	40,2%
igen	631	58,6%
összes	1076	100,0%

A formális közösséghez tartozás tradicionális változatát a vallási közösséghez tartozás jelenti. A valamilyen vallási felekezethez, egyházhoz tartozás közel 60%-os aránya mellett vallási szervezetben a megkérdezett ügyvédek 20,8%-ának van formális tagsága.

A szabadidős csoportban és vallási csoportban való tagságot az informális társasági kapcsolatokon túlmutató, magasabb szintű közösségi aktivitásnak tekinthetjük, ami ugyanakkor különbözik az általánosítható, közéleti társadalmi célokat képviselő aktivitástól. Tehát a szabadidős és vallási szervezeti tagság valamelyikének meglétével jellemezzük a továbbiakban a formális közösségi aktivitást mutató, a mintánk 42,5%-át kitevő válaszadót.

6. táblázat: *Statisztikai kapcsolat a nem, életkor, önbesorolás jövedelmi ötödbe és a formális közösségi aktivitás megléte között*
 („*” szignifikáns kapcsolat $p=0,05$ szignifikancia-szint mellett; χ^2 -próba^a: linear by linear association; O.R.^b: hatásnagyság esélyhányadossal)

	Formális közösségi aktivitás	
Nem	χ^2 -próba*	O.R. ^b (férfi,aktív/nő,aktív)=2,11
Életkor	t-próba	
Jövedelmi ötöd	χ^2 -próba ^a	

A formális közösségi aktivitás az életkorral és a jövedelmi ötödbe tartozással nem mutat szignifikáns kapcsolatot, viszont a férfiak esetében a formális közösségi aktivitás esély 2,11-szer nagyobb, mint a nők körében.

Társadalmi szervezetek, közéleti aktivitás (pro bono, jótékonyosság, mecenatúra)

A formális közösségi aktivitáshoz képest általánosabb, a fogyasztási preferenciákon vagy közösséghez való tartozás tradicionális motivációján nagy valószínűséggel túlmutató motívumokkal azonosítjuk a társadalmi

szervezetekhez tartozást. Ide soroljuk az Ügyvédi Kamarai tagságon túli szakmai szervezethez tartozást, ide soroljuk értelemszerűen a társadalmi és civil szervezetekben való tagságot, végül a jótékonyági szervezetekben mutatott aktivitást.

7. táblázat: Társadalmi szervezeti tagság

Kérdés: Tagja-e az Ügyvédi Kamarán kívül valamilyen más szakmai szervezetnek, kamarának?		
nem	884	82,2%
igen	184	17,1%
összes	1076	100,0%
Kérdés: Tagja-e valamilyen más civil, társadalmi szervezetnek?		
nem	759	70,6%
igen	313	29,1%
összes	1076	100,0%
Kérdés: Tagja-e valamilyen jótékonyági közösségnek, egyesületnek?		
nem	871	80,9%
igen	176	16,4%
összes	1076	100,0%

A megkérdezett ügyvédek legnagyobb arányban civil szervezeti tagságról számoltak be, 29,1%-uk tartozik társadalmi célt megfogalmazó szervezethez, a szakmai szervezetben 17,1%, jótékonyági szervezetben 16,4%-uk vesz részt (7. táblázat). A három kérdésre adott válaszok összegzéséből az derül ki, hogy igen magas arány, a mintánk 42,5%-a tartozik a felsorolt csoportok valamelyikéhez, e három kérdés alapján létrehoztunk egy kétértékű (aktív/nem aktív), társadalmi aktivitást jellemző változót.

8. táblázat: Statisztikai kapcsolat a nem, életkor, önbesorolás jövedelmi ötödbe, formális közösségi aktivitás megléte és a társadalmi szervezeti aktivitás megléte között („*” szignifikáns kapcsolat $p=0,05$ szignifikancia-szint mellett; χ^2 -próba^a: linear by linear association; O.R.^b: hatásmagyság esélyhányadossal

	Társadalmi szervezeti aktivitás	
Nem	χ^2 -próba*	O.R. ^b _(férfi,aktív/nő,aktív) =1,53
Életkor	t-próba	
Jövedelmi ötöd	χ^2 -próba ^{a*}	
Formális közösségi aktivitás	χ^2 -próba*	O.R. ^b =4,7

A társadalmi szervezetben mutatott aktivitással legerősebb összefüggést a formális közösségi aktivitás mutatja, a szignifikáns kapcsolat mellett a hatás nagyságát az esélyhányadossal szemléltetve azt láthatjuk, hogy a formális közösségben résztvevők 4,7-szer nagyobb eséllyel tagjai valamilyen civil szervezetnek is⁵. A nemek tekintetében, igaz kisebb esélyhányadossal, tehát kisebb hatással, de ismét a férfi válaszolók mutattak szignifikánsan nagyobb aktivitást. Végül szignifikáns kapcsolat mutatkozott a jövedelmi ötödök és a társadalmi aktivitás megléte között, a felső három jövedelmi ötödbe tartozók körében rendre nagyobb arányban találhatóak aktívak.

A társadalmi szervezetben mutatott tagság alapvetően két formában valósulhat meg, egyrészt a tagság korlátozódhat a pártolásra, támogatásra, illetve jelenthet tevékeny közreműködést is. Ezt a két dimenziót nem áll módunkban megkülönböztetni a tagság tekintetében, de az adakozás pénzügyi mértékéről rendelkezünk információval.

5 A kérdésekből adódik, hogy a válaszadók szervezeti tagságaiknál az általunk külön választott szervezet-kategóriák közül többe is besorolták ugyanazt a szervezeti tagságukat, ezt a problémát nem lehetett az adatbázisban kezelni.

9. táblázat: Jótékonyág és mecenatúra

Kérdés: Vállal-e mecenatúrát vagy szponzori tevékenységet?		
igen	301	27,9%
nem	752	69,8%
összes	1076	100,0%
Kérdés: Évenként megközelítőleg hány Ft-ot fordít Ön jótékonyásra?		
átlag	51,6 ezer Ft	
medián	20,0 ezer Ft	
módusz: 0 Ft	24,4%	

A különböző társadalmi ügyek iránti anyagi felelősségvállalásban a mintánkban szereplő ügyvédek több, mint háromnegyede mutat aktivitást, csupán 24,4%-uk nem áldoz valamilyen jótékonyági célra, az adakozás volumenét jelzi az 51,6 ezer forintos átlag, illetve a medián 20 ezer forint, vagyis a mintába tartozó ügyvédek fele legalább évente ennyit költ jótékonyásra. Szponzori tevékenységet vagy mecenatúrát már lényegesen kevesebben képesek vállalni, de az arányuk a különböző aktivitásoknál korábban tapasztalathoz hasonló, 27,9%-nyi.

A középosztályi hivatáscsoport közéleti participációs lehetőségét nem csupán relatíve jobb anyagi lehetőségei jelentik, hanem a társadalmi ügyekre szánt szakértelem, munkaidő, ahogy szakmai körökben nevezik, pro bono tevékenység.

10. táblázat: Ellenszolgáltatás nélkül végzett ügyvédi munka

Kérdés: Előfordult-e, hogy ellenszolgáltatás nélkül vállalt el egy ügyet?		
nem	20	1,9%
igen, egyszer	28	2,6%
többször	729	67,8%
rendszeresen	291	27,0%
összes	1076	100,0%

A válaszok alapján elmondható (10. táblázat), hogy szinte minden ügyvéd találkozik munkája során olyan ügyvel, amelyért nem fogad el munkadíjat, 27%-uk ezt rendszeresen teszi. Ha ezt a kérdést összevetjük a társadalmi aktivitást mérő kétértékű változónkkal, akkor szignifikáns eltérést⁶ találunk, a társadalmi aktivitást mutatók között nagyobb a rendszeresen ellenszolgáltatás nélkül dolgozók aránya, az eltérések ugyanakkor fokozatiak. A pro bono végzett tevékenység mögött számos motiváció található, az informális kapcsolatokban működő szolidaritás és reciprocitás mellett jelenik meg valamilyen társadalmi cél szolgálata. Kérdőívünkben nyitott kérdésben vizsgáltuk a pro bono tevékenység motivációit. A kapott válaszok csoportosítása⁷ után látható (11. táblázat), hogy a leggyakrabban személyes kapcsolatokból származik az ellenszolgáltatás nélkül végzett munka motivációja. A második leggyakrabban említett válasz a rászorultság kritériumát tartalmazza, vagyis az anyagilag kiszolgáltatott ügyfelek iránti szolidaritás jelentkezik. Konkrétan társadalmi szervezetek számára pedig a minta közel 8%-a vállal ellenszolgáltatás nélkül munkát.

6 χ^2 -próba, linear by linear association módszerrel, $p=0,05$ szignifikancia-szint mellett.

7 A válaszokat Paizs Melinda elemezte és csoportosította.

11. táblázat: Motivációk az ellenszolgáltatás nélküli munkában

Kérdés: Milyen jellegű ügyet vállalna a jövőben ellenszolgáltatás nélkül?		
ismerősök, barátok, családtagok számára	159	14,8%
rászorulók számára	156	14,5%
szubjektív okokból	96	8,9%
civil-, non profit szervezetek	85	7,9%
családjogi eseteknél	51	4,7%
büntetőjogi eseteknél	27	2,5%
munkajogi eseteknél	22	2,0%

A különböző társadalmi szervezeteknek végzett munka ennél jóval gyakoribb, az ügyvédek 57,6%-a dolgozik vagy dolgozott civil szervezetnek, alapítványnak, ez persze nem jelent kizárólagosan anyagi motiváltságot.

Makro-közösségi identitás

A társadalmi aktivitás számára alapvető motivációs bázist nyújtó közösségi aktivitás mellett, ami kézzelfogható, informális kapcsolatokkal átszótt csoporthoz tartozást jelent, a közéletben és politikában való aktív részvételt, illetve a politikai orientációkat a különböző, fiktív közösségekhez tartozás érzése, a makro-közösségi identitások nyújtják (12. táblázat).

12. táblázat: Identitás (N=1076)

Kérdés: Jelezze, hogy az Ön számára mennyire fontosak a következők...						
	nagyon fontos (5)	inkább fontos	is-is	inkább nem fontos	legkevésbé fontos (1)	Átlagok
nemzeti hovatartozás	22,1%	22,6%	16,7%	18,0%	17,4%	3,1
vallási hovatartozás	8,8%	13,3%	12,8%	22,3%	38,8%	2,2
családon belüli hely	35,7%	28,0%	14,9%	8,0%	9,3%	3,7
ügyvédi hivatás	37,7%	38,0%	13,2%	4,5%	3,7%	4,0
születési és/vagy lakóhely	15,4%	28,2%	20,4%	17,5%	15,1%	3,1
etnikai, nemzetiségi származása	5,9%	11,6%	17,4%	23,4%	35,6%	2,1
EU-állampolgársága	15,7%	21,9%	21,3%	15,1%	22,6%	2,9

A táblázatban felsorolt identitások közül csupán a családon belüli hely jelent valamilyen primordiális közösséghez tartozást, a családon belüli hely fontosságának megítélése a skála középértéke feletti, a válaszadóink 63,7%-a számára inkább fontos a családban betöltött helye. A makro-közösségi identitások közül kiemelkedik az ügyvédi hivatásközösséghez tartozás, 75,7%-a számára fontos a hivatása. Sorrendben ezután következik a nemzeti hovatartozás és a lakóhely és születési hely, mindkét esetben 3,1-es átlaggal. Szintén az elméleti középérték körüli az EU-állampolgárság átlagos értékelése, a lista végén pedig a vallási és etnikai közösségi hovatartozás található. Az igazán érdekes adat a hivatásnak tulajdonított kiemelkedő fontosság, ugyan a hivatásközösség értékelése a diplomások körében a legmagasabb, a családon belüli helynek tulajdonított fontosságot ritkán előzi

meg (Utasi 2013:54), a hivatás értékelésének átlaga a nők körében is magasabb átlagot mutat a családon belüli helynél, a két nemre számolt átlagok eltérése elenyésző⁸.

*13. táblázat: Társadalmi aktivitás és az identitás értékelésének átlagai („**” szignifikáns eltérés az átlagok között, független kétmintás t-próba, 0,05 szignifikancia-szint mellett)*

	Társadalmi aktivitás	
	aktív	nem aktív
nemzeti hovatartozás*	3,2	3,0
vallási hovatartozás*	2,4	2,1
családon belüli hely	3,7	3,6
ügyvédi hivatás*	4,1	3,9
születési és/vagy lakóhely	3,1	3,0
etnikai, nemzetiségi származása	2,2	2,1
EU-állampolgársága	3,0	2,8

Mivel minket itt elsősorban a közéleti és politikai aktivitás kérdése érdekel, így a makro-közösségi identitások értékelését a társadalmi aktivitás meglétével vetettük össze (13. táblázat). Az aktívak és nem aktívak csoportátlagai között szignifikáns eltérést csupán a nemzeti hovatartozás, a vallási hovatartozás és a hivatáshoz kötődő identitás értékelése esetében találtunk, mindhárom esetben a társadalmi aktivitást mutatók értékelték nagyobbra az adott identitás-elem fontosságát, ez az átlagok közti eltérés a nem szignifikáns különbségek esetében is megtalálható.

A makro-közösségi identitások közül értelemszerűen kivettük a családot, illetve az ügyvédi hivatást, a maradék öt elemből pedig faktorelemzéssel két faktort hoztunk létre⁹. A faktorelemzés célja, hogy egy több kérdésből álló változó-szettet kis számú, jól értelmezhető változó-készletre redukáljon, esetünkben a cél a válaszolási minták alapján együtt mozgó makro-közös-

⁸ A családon belüli hely fontosságának átlaga a nőknél 3,68, férfiaknál 3,68, a hivatás fontosságának átlaga nőknél 4,03, férfiaknál 3,98!

⁹ PCA-módszerrel, Varimax-rotációval végeztük az eljárást SPSS-ben, a legkisebb kommunalitás 0,537 (etnikai hovatartozás), a 2 faktor által megmagyarázott variancia 64,2%.

ségi identitások két változóba csoportosítva könnyebben értelmezhetővé, megjeleníthetővé váljanak.

14. táblázat: Makro-közösségi identitások dimenziói

	Rotált komponens mátrix	
	1. faktor: tradicionális	2. faktor: inter/ intranacionális
nemzeti hovatartozás	0,796	0,113
vallási hovatartozás	0,821	-0,077
születési és/vagy lakóhely	0,318	0,700
etnikai, nemzetiségi származása	0,693	0,238
EU-állampolgársága	-0,90	0,864

Az első faktorunk a nemzeti hovatartozás, a vallási hovatartozás és az etnikai származás elemeit képezi le, a második faktor-változónk a születés/lakóhely fontosságának és az EU-állampolgárság fontosságának elemeit. Az első faktorunk tehát a tradicionális makro-közösségi identitások fontosságának megtélését, míg a második az intra/internacionális makro-közösségi identitásokat.

Politikai értékek

A makro-közösségi identitások kérdésein keresztül, amelyek a politikai mozgósítás alapjait képező identitás-elemek, eljutunk a politikai orientációkat a parlamentáris rendszerekben reprezentáló kérdésekig.

15. táblázat: Parlamenti politikai orientációk

Kérdés: A politikai álláspontok jellemzésére a leggyakrabban a következő három ellentétpárt használják: baloldali-jobboldali, liberális – konzervatív, mérsékelt – radikális. Kérjük, jelezze, hogy a politikai álláspontot szimbolizáló három hétfokú skálán Ön hova tartozónak tekinti önmagát!				
Baloldali	1	Átlag=3,72 Szórás=2,06	7	Jobboldali
Liberális	1	Átlag=3,36 Szórás=2,03	7	Konzervatív
Mérsékelt	1	Átlag=2,63 Szórás=1,74	7	Radikális

A teljes mintára számolt átlagokat figyelembe véve (15. táblázat) gyakoribb a baloldali orientáció, a 3,72-es átlag valamivel a 4-es középső érték alatt van a baloldali álláspontot reprezentáló 1-es értékhez közelebb, még jellemzőbb a liberális beállítottság 3,36-os átlaggal, illetve a legkisebb eltérés a legjellemzőbb, mérsékelt álláspont felé igazodást jelentő 2,63-as átlag körül tapasztalható. A baloldali-jobboldali és a liberális-konzervatív skálán mért átlagokhoz tartozó szórások mértéke nagy mintán belüli eltéréseket sejtet.

A mintánk politikai orientációk szerinti differenciáltságát a parlamenti politikai orientációkat és a makro-közösségi identitások fontosságát mérő változóink segítségével állapítottuk meg, klaszter-analízis eljárással¹⁰ (16. táblázat).

10 Az SPSS Two-Step Cluster eljárásával 3 csoportot különítettünk el a 15. táblázatban szereplő kérdésekből létrehozott változók és a makro-közösségi identitások fontosságát mérő faktor-változóink segítségével.

16. táblázat: Politikai orientáció szerinti csoportok

	1. klaszter	2. klaszter	3. klaszter
Klaszterek mérete	237	277	489
% (N=1076)	22,0%	25,7%	45,4%
Tradicionális identitások fontossága (átlag=0; szórás=1)	1,1	0,2	-0,6
Inter/intranacionális identitások fontossága (átlag=0; szórás=1)	-0,6	0,6	0
Baloldali/Jobboldali (1-7)	5,9	4,3	2,4
Liberális/Konzervatív (1-7)	5,8	3,9	2,0
Mérsékelt/Radikális (1-7)	3,6	3,1	1,9

A legnagyobb létszámú csoportba a teljes minta 45,4%-a tartozik, a csoportba tartozó válaszadók tulajdonítják a legkisebb fontosságot a tradicionális identitáselemeknek (nemzet, vallás, etnikum), átlagnak megfelelő fontosságot az inter/intranacionális kötődésnek, markánsan baloldali és liberális, illetve leginkább mérsékelt álláspontot képviselnek. A második legnépesebb csoportban a mintánk 25,7%-a került, a tradicionális makro-közösségi identitást megítélésében az átlaghoz közeleiek, az inter/intranacionális kötődésnek viszont jóval átlag feletti fontosságot tulajdonítanak. Emellett a inkább mérsékelt és a másik két tekintetben köztes álláspontot képviselnek. A minta 22%-át kitevő legkisebb csoport markánsan jobboldali és konzervatív, inkább mérsékelt álláspontot vall, a tradicionális csoportkötődéseknek kiemelkedően nagy fontosságot tulajdonít, szemben az Unió és lakóhelyi kötődések fontosságának átlag alatti megítélésével.

17. táblázat: Politikai orientációs csoportok és társadalmi, civil aktivitás

		Társadalmi/civil aktivitás		
		nem	igen	
Politikai orientációs csoportok	1. Jobboldali-Konzervatív-Tradicionális	52,2% (119)	47,8% (109)	100% (228)
	2. Centrista-Inter/intranacionális	52,8% (149)	47,2% (133)	100% (282)
	3. Baloldali-Liberális-Nemtradicionális	62,4% (311)	37,6% (187)	100% (498)
		57,4% (579)	42,6% (429)	

A politikai orientációs csoportok és a társadalmi, civil aktivitás összefüggését vizsgálva azt emelhetjük ki, hogy míg a markánsan jobboldali-konzervatív, illetve a centrista állásponttal jellemezhető két kisebb csoport aktivitása némileg nagyobb gyakorisággal fordul elő, mint a teljes mintában, addig a legnépesebb baloldali-liberális csoportba tartozóknál lényegesen kisebb a társadalmilag aktívak előfordulása¹¹ (17. táblázat), az első két klaszterbe tartozókat együttvéve 1,5-ször nagyobb az esély a társadalmi aktivitásra, mint a 3. klaszterben.

11 A kereszt táblára számolt χ^2 -próba szignifikáns eltérést mutat $p=0,05$ -ös szignifikancia-szint mellett.

18. táblázat: Az állam feladatairól alkotott vélemény (N=1076)

Kérdés: Az állam legfontosabb feladatainak tekintett eltérő nézetek közül válaszolunk hármat. Kérjük, jelölje közülük azt, amelyik a legközelebb áll az Ön véleményéhez!		
		%
Az állam alapvető feladata a szociális gondoskodás, a munka, oktatás, egészségügy egyenlőtlenségeinek csökkentése, a hátrányos helyzetű csoportok felkarolása.	353	32,8
Az állam alapvető feladata a társadalmi értékek, hagyományok őrzése, a magántulajdon védelme, a relatíve nagy egyenlőtlenségek mellett az egyéni felelősségvállalás ösztönzése.	279	25,9
Az állam alapvető feladata a jogi egyenlőség garانتálása. Az egyének szabadságát, az egyéni érdekek érvényesülését elősegítő információáramlás és igazságszolgáltatás biztosítása.	401	37,2

A politikai orientációkat reprezentáló utolsó kérdéssor a kérdőívünkben az állam legfontosabbnak tekintett feladatának kiválasztására vonatkozott (18. táblázat). A szociáldemokrácia értelmében vett baloldali álláspontot a mintába került ügyvédek 32,8%-a ítélte a legfontosabbnak, a konzervatív-jobboldali álláspontot 25,9%, végül a liberális-jobboldali álláspontot a legnagyobb, 37,2%-ot kitevő válaszadói csoport. Ezek a kérdések, a parlamentáris politikai orientációra vonatkozó fentebb vizsgált három kérdéshez képest, sokkal inkább a politikai értékekre vonatkoznak, a felkínált politikai programok megítélésének alapkritériumait tartalmazzák. A makroközösségi és parlamentáris politikai önmeghatározás szerint alkotott három csoportban megvizsgáltuk az állammal kapcsolatos vélemények előfordulását. A konzervatív-jobboldali klaszterben az állami feladatok konzervatív-jobboldali megfogalmazása 46,9%-os aránnyal erősen felülreprezentált, az állam szociális szerepét 30,7%-uk emelte ki, végül legkisebb támogatottsága

a jogegyenlőséget biztosító államnak van, 19,7%-os aránnyal¹². A centrista-internacionális klaszterben a teljes mintában jelentkező arányokhoz hasonló eloszlást találunk, a jobboldali-konzervatív állam támogatottsága némileg nagyobb (28,8%), míg a szociális állam támogatottsága némileg kisebb arányú (32,4%), legnagyobb támogatottságot a liberális-jobboldali állam élvez (36,7%). A liberális-baloldali klaszterben a liberális-jobboldali állam támogatottsága emelkedik ki 46,8%-os aránnyal, a konzervatív-jobboldali állam támogatottsága pedig kiugróan alacsony, 15,7%-os. Annak ellenére, hogy a markánsan konzervatív, illetve liberális politikai orientációval rendelkező csoportokban az annak megfelelő állami szerepvállalásokról alkotott elképzelések vannak többségben, egyértelmű összhang nem tapasztalható a klasztereken belül. Amennyiben a klasztereinkkel koherens politikai identitás-csoportokat sikerült megragadnunk, annyiban kijelenthető, hogy politikai értékek tekintetében a konzervatív-jobboldali-tradicionális csoport különül el leginkább a másik kettőtől a jogegyenlőség liberális elvének alacsony támogatottsága miatt.

Politikai részvétel

Az ügyvédek középosztályi státuszából, magasabb presztízséből és számosabb anyagi és kapcsolati erőforrásaiból adódóan értelme lehet vizsgálni a közéleti részvételen túl az intézményesített politikai életben való részvétel előfordulását is.

12 A fennmaradó százalékok a nem válaszolók csoporton belüli arányát jelentik.

19. táblázat: Részvétel pártokban, helyi vagy országos választott politikai testületekben

Kérdés: Volt-e valaha tagja valamilyen pártnak?		
nem	838	77,8%
igen	220	20,4%
összes	1076	100,0%
Kérdés: Volt-e valaha parlamenti képviselő?		
nem	1053	97,9%
igen, korábban	5	0,5%
igen, most	0	0,0%
összes	1076	100,0%
Kérdés: Volt-e valaha a helyi vagy megyei tanácsnál, önkormányzatnál képviselő, vagy töltött-e be más választott funkciót, amit nem főtevékenységként végzett?		
nem	910	84,6%
igen, korábban	110	10,2%
igen, most	29	2,7%
összes	1076	100,0%

A választott politikai testületekben való részvételt vizsgálva a társadalmi szervezetekben mutatott aktivitáshoz képest jóval kisebb előfordulási gyakoriságokkal találkozunk, a valamikori párttagság 20,4%-os aránya, illetve helyi politikában való valamikori részvétel 13%-os aránya a társadalom átlagos politikai részvételét figyelembe véve nagyon magas arány. Az ügyvédek tehát az intézményes politikában mondhatni középosztályi pozíciójuknak megfelelően, nagy arányban vesznek részt, a fenti három változatot együttvéve a mintába került ügyvédek 29,8%-a vett részt a politikai életben.

20. táblázat: Politikai aktivitás összefüggései („*” szignifikáns kapcsolat $p=0,05$ szignifikancia-szint mellett; χ^2 -próba^a: linear by linear association; O.R.^b: hatásnagyság esélyhányaddal)

Politikai aktivitás		
Nem*	χ^2 -próba*	O.R. ^b =1,93
Életkor*	t-próba*	idősebbek
Jövedelmi ötöd*	χ^2 -próba ^{a*}	fordított
Településtípus*	χ^2 -próba ^{a*}	fordított
Formális közösségi aktivitás*	χ^2 -próba*	O.R. ^b =1,32
Társadalmi aktivitás*	χ^2 -próba*	O.R. ^b =1,84
Politikai orientációs csoportok	χ^2 -próba	

A politikai aktivitás hat vizsgált változó esetében is szignifikáns összefüggést mutatott (20. táblázat). A férfi ügyvédek körében 1,93-szor nagyobb az esélye a politikai életben való részvételnek az ügyvédnőkhöz képest, a politikailag aktívak életkora pedig szignifikánsan magasabb az aktivitást nem mutatók életkoránál. A válaszoló lakóhelyének nagyságával fordított összefüggés mutatkozik, minél kisebb a település mérete, annál nagyobb valószínűsége van a politikai aktivitásnak. Ez a fordított összefüggés a jövedelmi ötödökbe történő önbesorolásnál is jelentkezik, a magukat lejjebb pozicionálók nagyobb valószínűséggel vesznek részt a politikában. A településtípussal való összefüggés és a politikai aktivitás változónk tartalma (helyi politikában való részvételt jelent) jelzi, hogy az ügyvédi hivatáscsoporti pozícióból származó jobb részvételi lehetőségek a lokális társadalomban jelennek meg, másként megfogalmazva a lokális közösségben betöltött szerephez kötődnek. A közösségi és közéleti aktivitást reprezentáló mindkét változónk összefüggést mutat a politikai aktivitással, míg azonban a formális közösségi (szabadidős, vallási) tagság esetében csekélyebb erősségű összefüggés mutatkozik, a társadalmilag aktívak közel kétszer akkora eséllyel vesznek részt a politikában, mint az inaktívak. Végül megvizsgáltuk a klaszterelemzéssel elkülönített három politikai orientációs csoporttal mutatkozó összefüggést, ebben az esetben szignifikáns eltérést nem találtunk.

ÖSSZEFOGLALÁS

Dolgozatunkban a praxis szintjén jelentkező közösségi, közéleti és politikai részvétel, illetve a makro-közösségi, parlamentáris politikai orientációk és értékek megjelenését vizsgáltuk. A dolgozat elején a participáció és politikai orientáció problémáit a kollektív cselekvésben való részvétel (társadalmi mozgalmakhoz való csatlakozás, együttműködés), a liberális demokráciában lehetséges közéleti részvétel és az elitfrakciók által kínált politikai programok támogatásának problémáival kapcsoltuk össze. Két alapvető feltételezésünk volt. Az egyik a participáció szociokulturális lehetőség-feltételeinek középosztályi hivatáscsoportban való meglétére vonatkozott. A feltételezésnek megfelelően a társadalom többségénél magasabb részvételi arányokat találtunk ugyan, de az érdekérvényesítés magasabb, a társadalmi és politikai ügyek képviseletének szintjén a mintába került ügyvédek kevesebb, mint fele jelenik meg, a materiális erőforrások különbségének differenciáló hatása és a közösségi, közéleti és politikai aktivitás egymásra épülése is kimutatható. Az érdekérvényesítésben, társadalmi ügyek képviseletében jobb esélyekkel rendelkező ügyvédek körében ugyan nagy gyakorisággal jelenik meg az ellenszolgáltatás nélkül végzett ügyvédi munka, ebben a szolidaritás gyakran játszik szerepet, ami főként a személyes kapcsolatkörökben működik (rokonságra, barátokra terjed ki), de a rendszeres, valamilyen társadalmi elkötelezettség által motivált pro bono tevékenység már lényegesen ritkább. Az ügyvédek szolidaritáshálózatai a kapcsolati homofíliájuk (Csizmadia) miatt elsősorban a hasonlóan magasabb státuszúakból álló informális kapcsolati köreikre terjed ki, így feltételezhető, hogy a szolidaritás által motivált társadalmi ügyek képviselete helyett a társadalom kiszolgáltatott tagjainak problémáival döntően a professzionális szolgáltató pozíciójukon keresztül kerülnek kapcsolatba. Ebben az esetben pedig elsősorban a munkamegosztási pozíciójukból adódó kényszerek lehetnek meghatározóak (Császár). Az ügyvédek számára nyitott kollektív cselekvési

pályákat a civil szervezetekben való tagságon túl a makro-közösségi identitások változatai jelzik. Kiemelkedőnek mutatkozott hivatáshoz kötődő identitás, ami a szakmai korporativizmus felé irányuló attitűdöt jelezhet. A makro-közösségi identitások bizonyos formáit ugyanakkor elsősorban a politikai pártok, elitfrakciók igyekeznek meghatározni. Ezeket kiegészítve a parlamentáris keretek között értelmezhető politikai orientációkkal három csoportot tudtunk elkülöníteni a mintánkban. A legmarkánsabban elkülönülő csoportot a tradicionális makroközösségi identitások kizárólagos fontossága és a konzervatív-jobboldali politikai orientáció jellemez, az állam feladatát nagyrészt ennek megfelelően határozzák meg. A parlamentáris kínálatban középre irányuló, a makroközösségi és elsősorban az európai kötődést fontosnak tartó csoportban az állami szerepeket vegyesen értékelik, de a legnagyobb támogatottsága a liberális jogrend garantálásának van. A legnépesebb, tradicionális identitásformákat elutasító, baloldali-liberális politikai orientációval rendelkező csoportban szintén a liberális állami szerep-definíció támogatottsága kiemelkedő, viszont ebben a csoportban találkozunk a legkisebb társadalmi aktivitási aránnyal. Mindezek alapján azt mondhatjuk, hogy az ügyvédek körében a liberális demokráciák garantálta jogegyenlőség támogatottsága nagyobb, a politikai orientációkat tekintve leginkább polarizáló tényező a liberális-konzervatív dimenzió.

Az ügyvédek politikai orientációit vizsgálva a kérdőíves adatfelvételünk tükrében arra a konklúzióra juthatunk, hogy feltételezett középosztályi pozíciójuk minden előnye ellenére, ami a nagyobb fokú relatív autonómiát, magasabb szintű fogyasztást, a mozgósítható materiális javak szélesebb körét és a társas kapcsolatok kialakításának változatosabb esélyét jelenti, a politikai részvételt jelentő kollektív cselekvésformák tekintetében csak kisebb részük mobilizálódik. Ennek egyrészt az előbbieken felsorolt előnyök ügyvédi hivatáscsoporton belüli korántsem egyenlő eloszlása lehet az oka, életfeltételek tekintetében a hivatáscsoporton belül ugyanis jelentős differenciáltság tapasztalható. A másik limitáló tényező pedig pontosan a társadalom többségénél kedvezőbb társadalmi helyzetükből adódhat. A középosztályok politikai súlyára vonatkozó elképzelésekben az autonómiáját megtapasztaló polgár többi polgár iránti morális elköteleződésének motívu-

ma köszön vissza. Az életfeltételek tekintetében egyre inkább polarizálódó és a társas kapcsolatok tekintetében egyre inkább atomizálódó társadalomban a kedvezőbb helyzetben lévők szolidáris kapcsolatai úgy tűnik legfőképpen a hozzájuk hasonlóak köreire terjednek ki, a kollektív érdekérvényesítést leginkább igénylő társadalmi csoportok problémáihoz csupán a hivatáshoz tartozó szerepben kerülnek közel, a hivatásetika ugyanakkor nem azonos az állampolgár morális elköteleződésével.

FELHASZNÁLT IRODALOM:

- Arrighi, G. (2014): A fejlődés illúziója. In: *Eszmélet* 103. szám 2014/3. pp. 159-192.
- Beck, U. (2004): Túl renden és osztályon? In: Angelusz, R. (szerk.): *A társadalmi rétegződés komponensei*. Új Mandátum Kiadó Budapest 2004. pp. 322-360.
- Benford, R.D.-Snow, D.A. (2000): Framing Process and Social Movements: An Overview and Assessment. In: *Annual Review of Sociology* Vol. 26. pp. 611-639.
- Breen, R. (2005): Foundations of a neo-Weberian Class Analysis. In: Erik Ohlin Wright, E. O. ed.: *Approaches to Class Analysis*. Cambridge University Press 2005. pp. 31-50.
- Buechler, S. M. (1995): New Social Movement Theories. In: *The Sociological Quarterly* Vol. 36. No. 3 (1995 Summer). pp. 441-464.
- Császár, B. (2016): *Az ügyvédi hivatás és a jogi munkamegosztás átalakuló feltételei*
- Csizmadia, Z. (2016): *Az ügyvédek kapcsolati tőkéje*
- Dahrendorf, R. (2004): Az osztálytársadalom modellje Karl Marxnál. In: Angelusz, R. (szerk.): *A társadalmi rétegződés komponensei*. Új Mandátum Kiadó Budapest 2004. pp. 108-121.
- Éber, M.- Gagyai, Á.- Geröcs, T.- Jelinek, Cs.- Pinkasz, A. (2014): 1989: Szempontok a rendszerváltás globális politikai gazdaságtanához. In: *Fordulat* 24. szám 2014/1. pp. 1-54.
- Feleky, G (1996): A fehérgallér színeváltozásai In: *Szociológiai Szemle* 1996/3-4. szám
- Habermas, J. (1994): Válságtendenciák a kései kapitalizmusban. In: Habermas, J.: *Válogatott tanulmányok*. Atlantisz Kiadó Budapest 1994. pp. 59-140.

- Kolosi, T.-Pósch, K. (2014): Osztályok és társadalomkép. In: *Társadalmi Ríport* 2014. Táarki: Budapest, 2014. pp. 139-156.
- Lengyel, Gy.- Róbert, P. (2000): A középosztály Közép- és Kelet-Európában. In: Spéder, Zs.-Tóth, P. (szerk.): *Emberi viszonyok. Tanulmányok Cseh-Szombathy László tiszteletére*. Andorka Rudolf Társadalomtudományi Társaság-Századvég Kiadó Budapest, 2000. pp. 181-196.
- McAdam, D.-McCarthy, J. D.-Zald, M. N (1996): Introduction: opportunities mobilizing structures and framing processes. In: McAdam, D.-McCarthy, J. D.-Zald, M. N. (ed.): *Comparative Perspectives on Social Movements*. Cambridge University Press 1996. pp. 1-40.
- Offe, C. (2011): A liberális demokrácia válsága és megújítása: Intézményesíthető-e a deliberáció? In: *Fordulat* 15. szám 2011/3. pp. 152-182.
- Pressman, S. (2009): Public Policies and the Middle Class in the Mid-2000. In: *Luxembourg Income Study Working Paper Series* No. 517.
- Szelényi, I. - Csillag, T. (2015): Drifting from Liberal Democracy. In: *Intersections. East European Journal of Sociology and Politics*. Vol. 1. No. 1. pp. 18-48.
- Szívós, P. (2014): A magyar háztartások jövedelme és fogyasztása nemzetközi összehasonlításban: felzárkózás vagy leszakadás?. In: *Társadalmi Ríport* 2014. Táarki: Budapest, 2014. pp. 51-62.
- Utasi, Á. (2013): *Kötelékben. Szolidaritás-hálók és közélet*. MTA TK- Belvedere Meridionale Szeged 2013.
- Utasi, Á. (2016): *Változás és állandóság az ügyvédek életvitelében: 1998- 2015*.
- Vincze, A. (2011): A formalizált közösségekben való részvétel motivációi és a tényleges tagság ellentmondásai. In: Utasi, Á. (szerk.): *Közösségi kapcsolatok és közélet*. Belvedere Meridionale Szeged, 2011. pp. 111-126.
- Weber, M. (1987): *Gazdaság és társadalom. A megértő szociológia alapvonalai*. I. Budapest: Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, 1987.
- Wright, E. O. (2000): *Class Counts: Comparative Studies in Class Analysis*. Cambridge University Press 2000.